

TUDOMÁNYTÖRTÉNETI VISSZATEKINTÉS: A MAGYAR KÖRIS MEGISMERÉSÉNEK EDDIGI TÖRTÉNETE

BARTHA DÉNES

Nyugat-Magyarországi Egyetem Növényteni Tanszék
9400 Sopron Bajcsy-Zs. u. 4.

Összefoglaló

A tanulmányban a szerző áttekintést ad arról, hogy a magas köris korábban feltételezett ökotípusai közül a vízikörist hogyan tévesztették össze a magyar körissel, miként ismerték fel a keskenylevelű köris ezen alfaját, hogyan vezették be azt a tudományba, s miért történt meg a tudományos név megváltoztatása. Végezetül a magas köris és a magyar köris differenciális morfológiai bélyegeit közli.

Kulcsszavak: *Fraxinus excelsior*, *F. angustifolia* subsp. *danubialis*, ökotípusok, víziköris, mészköris

Bevezetés

A tudomány eredményei rendszerint nehezen mennek át a gyakorlatba, de olykor maga a tudományos megismerés is sok nehézséggel, buktatóval jár. E megállapításokat kiválóan példázza a magyar köris megismerésének hazai esete, melynek történetét – okulásra – az alábbiakban vázlatosan adjuk közre.

Egy megtévesztő feltételezés: a magas köris ökotípusai

A német erdész szakemberek már régóta felfigyeltek arra, hogy a magas köris (*Fraxinus excelsior* L.) két, egymástól lényegesen eltérő termőhelyen tenyészik: 1. száraz, meszes, hegyvidéki termőhelyeken, 2. nedves, főleg sík vidéki termőhelyeken. Ezeket talajrassznak (Bodenrasse, mai értelmezésben ökotípus) fogták fel, s az elsőt „mészkörisnek” (Kalkesche), a másodikat „vízikörisnek” (Wasseresche) nevezték. Elsőként Münch tharandti erdészprofesszor és Dieterich tübingeni főerdőtanácsos vállalkoztak arra, hogy a két feltételezett ökotípus közötti különbséget tudományosan is bizonyítsák. A közös tenyészkeretben nevelt, eltérő termőhelyekről származó köriscsemeték összehasonlító elemzését 1925-ben adták közre (MÜNCH – DIETERICH, 1925), melyben egyértelmű különbséget mutattak ki a Wasseresche és a Kalkesche között. Ezt a

tanulmányt az Erdészeti Lapok hasábjain még ugyanabban az évben Bokor Rezső referálta (BOKOR, 1925), így a hazai szakközönség e tudományos eredménnyel hamar megismerkedett, s maga a referáló is valószínűsítette nálunk a két ökotípus létezését, amit ő – nem tetszvéen a „mészkőris” és a „vizikőris” fordítás – „hegyi kőrisnek”, illetve „lapályi kőrisnek” nevezett.

Az ökotípusok létezését tovább erősítette Roth Gyula 1935-ben megjelent Erdőműveléstanában (ROTH, 1935), aki szintén ír a „vizikőrisről” és a „mészkőrisről”, de utóbbinál cáfolja, hogy szárazságtűrő lenne. Sőt azt is megjegyzi, hogy „némely kutató ... két fajt is akar megkülönböztetni”. Ugyanebben az évben Magyar Pál a magas kőrisről az Erdészeti Lapokban terjedelmes tanulmányt (MAGYAR, 1935) közölt, amelyben részletesen bemutatta a Münch–Dieterich-féle kísérletet is. Ennek eredményét, mely kétéves csemeték összehasonlításán alapult, elsőként Leibundgut svájci erdészprofesszor cáfolta 1956-ban (LEIBUNDGUT, 1956). Bár ő csak három fa utódait vizsgálta, de sem magasságban, sem gyökérhosszban, sem hamutartalomban nem talált különbséget. Schönborn német kutató a probléma eldöntésére 3-3 populációt elemzett, eredményeit – tíz éves megfigyelés után – 1967-ben adta közre (SCHÖNBORN, 1967). A növekedésmenetben, a megmaradási százalékban nem tudott különbséget kimutatni, így tagadta a magas kőris ökotípusainak létezését, s a problémát a faj széles termőhelytűrésével magyarázta. Hasonló megállapításra jutott 1963-ban Lăzărescu, aki munkatársaival a romániai Mihaiesti-nél végzett összehasonlító elemzést (LĂZĂRESCU – NITU – CALUGĂRESCU, 1963).

Az eddigi legátfogóbb, legalaposabb és valóban hosszú távú, 33 éves időtartamú kísérletsorozat Weiser német erdészszakutónak köszönhető. Ő 2-2 populáció utódait 3 különböző termőhelyen ültette el, ezen kívül tenyészedeny-kísérleteket is beállított a két legfontosabbnak ítélt ökológiai faktor, a mész és a víz mennyiségének különféle adagolásával. A számos ökomorfológiai és ökofiziológiai jellemző összehasonlító elemzéséről a kísérlet beállításának idején, 1964-65-ben (WEISER, 1964; 1965), majd tíz (WEISER, 1974), illetve harminc év múlva (WEISER, 1995) számolt be. E példaszerű kutatómunka egyértelműen igazolta, hogy a magas kőris esetében nincs ökotípusos differenciálódás, csak termőhelyi toleranciája folytán tud szélsőséges helyeken is megjelenni.

Az ökotípusok létét cáfoló fenti vizsgálatok megállapításai nem vonultak be a hazai szakmai köztudatba, abban a „vizikőris” és „mészkőris”, illetve a „lapályi kőris” és „hegyi kőris” elkülönítés tovább élt. Ennek oka, hogy amíg Németországban és Svájcban a magas kőris fajon belül merült fel két különböző típus létezése, addig nálunk e meg-

nevezések két különböző faj, a magas kőris és az akkor még nem ismert magyar kőris előfordulása, és egymástól morfológiai, illetve termőhelyi tekintetben való különbözősége miatt maradt meg.

Új kőrisfa hazánkban?

A hazai szaksajtót lapozgatva, az Erdészeti Lapok 1885-ben megjelent számában Borbás Vince nagynevű botanikusunk tollából találunk „Új kőrisfa hazánkban” címmel egy olyan cikket (BORBÁS, 1885a), amelyben a magas kőristől több tekintetben lényegesen különböző kőrisfajról értekezik. Ezt a Fiume mellől származó felfedezést a *Fraxinus rostrata* fajjal azonosította, s két változat elkülönítése mellett a szakközönségnek részletesen bemutatta. Felhívta a figyelmet arra is, „hogyan erdészeti tekintetben a *Fraxinus rostrata* fellelése hazánkban nem csekély adat. Mediterrán eredetű léte jobban bír alkalmazkodni a Karstnak a fákra nézve nyomorúságos viszonyaihoz, mint a *Fr. excelsior*.” Ez a cikk – rövidített formában – még ugyanebben az évben az Österreichische Botanische Zeitschrift-ben német nyelven is megjelent (BORBÁS, 1885b), s mint később bebizonyosodott, valójában a *F. rostrata* nem más, mint a magyar kőris alapfaja, a keskenylevelű kőris (*F. angustifolia*).

Gyakorlati megfigyeléseit vetette papírra az Erdészeti Lapokban Majerszky István 1914-ben a Duna-ártéri erdők felújítási problémáinak taglalásakor (MAJERSZKY, 1914). A lelőhely és leírása alapján biztosan állíthatjuk, hogy ő már a magyar kőrisről ír: „Ajánlanám a szlavóniai kőrisrel való próbálkozást. Ott a kőris-fiatalosok is magról keletkeznek oly területeken, melyek néha hónapokig vízzel vannak borítva. A szlavóniai magból kelt csemete talán nálunk is jobban bírja az elborítást, mint a hazai magból kelt és nem kellene oly magas csemetéket vagy suhángokat ültetni.

Együttal megemlítem, hogy a szlavóniai kőris botanikailag is más fajta, mint a mi kőrisünk. A mienknek levele sokkal nagyobb, azé aprócska és nagyon sötétzöld és nagyon fűrészelt. A mienknek rügye fekete és 2–3-szor akkora, mint a szlavóniaié, melynek színe vörösbarna, mint az amerikai kőrisé. A friss hajtás színe sötétebb és fényesebb, olajosabb színű, mint a hazai magas kőrisé. Csemetekertben feltűnően gyorsabban nő, mint bármely más kőrisfaj s ennél fogva sokkal nyúlankább is. A mienknek nincs álgesztje, amannak van.”

Időrendben a harmadik megfigyelést Haracsi Lajos, későbbi erdész-professzor, tette 1931-ben megjelent cikkében (HARACSI, 1931), melyben erdőművelési problémákat feszeget: „A német erdészeti irodalomban olvastam, hogy a magaskőrisnek (*Fr. excel.*) két változata (ökotípusa)

ismert: a nedves talajon élő *Wasseresche* és a szárazabb mészkőtalajon élő *Kalkesche*. Ezenkívül nálunk még egy harmadik változatáról (ökotípus, alfaj stb.) is tudomásunk van, és ez a *szlavóniai* híres *óriás növéssű* magaskőris, amely a Dráva bal partján is megtalálható, és néhány helyen magamnak is alkalmam volt megfigyelni; ezt a hegységi alaktól jól meg lehet különböztetni, mert a hegységi *rügye fekete*, a szlavóniaié sötét kávébarna ...”

Érdekes módon a későbbi szakirodalom mind figyelmen kívül hagyta, hogy Roth Gyula, az erdőműveléstan nagynevű professzora, 1935-ben megjelent Erdőműveléstan c. könyvében (ROTH, 1935) – ha néven nevezve nem is –, de tesz már megállapítást a magyar kőrisre: „A rendes feketerüggyű magas kőrisen kívül előfordul még veresrüggyű is a szlavóniai síkvidéki erdőkben. Ezt csak a síkságon találtam és pedig a Duna, a Dráva, a Morava mentén, a dombvidékeken felváltja ezt a feketerüggyű. Növekedésük, viselkedésük és igényeik azonosak, az ágakon a veresrüggyűnél gyakran találtam a rüggyeknek hármass állását a váltakozva ellentétes helyett. Hogy ez külön botanikai fajnak vagy változatnak tekintendő-e, nincs megállapítva.” Érdekes, hogy a termőhelyi-ökológiai különbségeket nem vette észre, ugyanakkor – vélhetően elsőként – felfigyelt egy fontos morfológiai sajátosságra, a hármass (ál)örvös rüggy- és levélállásra.

1950-ben, az Ajtay Viktor által szerkesztett, az erdőgazdaságban tenyésztendő fafajok megválasztásához írott tájékoztató (AJTAY, 1950) a korábbiakhoz képest nem közöl többet: „Nedvességgkedvelő és szárazságtűrő változat közt alaktani különbség csak az, hogy az ártéri változat rüggye vörös, a hegyi változaté fekete. A két változat rendszertani elkülönítése még tisztázatlan.” Partos Gyula 1952-ben viszont a gyakorlati felhasználásra nézve tett fontos megállapítást (PARTOS, 1952): „Mindnyájan ismerjük a magas kőris nálunk található két termőhelyi változatát: a hegyi kőrist és a síkvidéki kőrist. Nagy hiba volna, ha a hullámtérre a hegyi kőris csemetéjét ültetnénk.”

Faj vagy alfaj?

A magyar kőris első tudományos leírását Karel Domin, prágai botanikaprofesszor készítette el 1937-ben, aki a Pozsonyszentgyörgy melletti ún. „Súr” lápterületről egy új kőrisfajt írt le (DOMIN, 1937), melynek a *Fraxinus ptačovskyi* nevet adta. Vasziljev orosz botanikus a Szovjetunió nagy flóraművének összeállítása során a *Fraxinus* nemzetséget dolgozta fel, munkája 1952-ben látott napvilágot (VASZILJEV, 1952). Ebben a Bereg megyei Salánk község határában szedett kőris

taxon alapján vezette be a tudományba a *Fraxinus pojarkoviana* fajt, s nem vett tudomást arról, hogy Domin tizenöt évvel korábban már más nevet adott neki.

Kárpáti István és felesége, Kárpáti Vera botanikusok az Alsó-Duna-ártéri ligeterdők felvételezése közben, 1955 augusztusában tömegesen találták a magyar kőris egyedeit, amit ők – a fenti híradásokat nem ismervén – a nyugat-mediterrán elterjedésű hegyesfogú kőrissel (*Fraxinus oxycarpa*) azonosítottak. A felismerésben és az azonosításban Slavnić, egykori jugoszláv botanikus 1951-ben, a vojvodinai ártéri erdőkben végzett felmérései segítették őket (SLAVNIĆ, 1952). A Kárpáti házaspár több dolgozatban (KÁRPÁTI – KÁRPÁTI, 1956a, b, c; 1957a, b) ismertette a hazánkra nézve új fajt, melynek részletes botanikai, cönológiai és termőhelyi jellemzését is megadták, mi több a Béda – Karapancsán lelt példányok alapján új változatot (var. *petiolata*) írtak le. A későbbiekben kutatásukat kiterjesztették a Duna felsőbb folyására is, s megállapították, hogy a faj a Morvamezőn, a Csallóközben, sőt a Bodrog és a Latorca mentén is előfordul. További terepkutatások, a hazai herbáriumok áttanulmányozása és botanikus kollégák (pl. Borhidi Attila) átadott adatai alapján fényt derítettek kőrisünk pontos előfordulására, s leszögezték, hogy a Duna vízrendszerének ártéri erdeiben a magyar kőris általánosan elterjedt és gyakori. Érdemük még, hogy eredményeiket három erdészeti szakfolyóiratban, s szlovák nyelven is megjelentették.

1959 júliusában Simon Tibor botanikus – Soó Rezső botanikaprofesszor munkatársa, majd tanszéki utóda – a Duna-deltában volt tanulmányúton. Felvételezései és határozása alapján bebizonyosodott (SIMON, 1960), hogy az ottani folyó menti ligeterdők kőrise a *Fraxinus angustifolia* fajhoz tartozik, s feltűnt neki a hasonlóság a mi „alföldi” kőrisünkkel. A herbáriumi anyag áttanulmányozása után Soó Rezsővel együtt megállapították, hogy a hazai sík vidéki területeken nem a magas kőris (*F. excelsior*) ökotípusa, s nem a Kárpáti házaspár által néhány évvel korábban jelzett hegyesfogú kőris (*F. oxycarpa*) él, hanem a keskenylevelű kőris (*F. angustifolia*). S mivel természetben, levél- és termés-nagyságban a szubmediterrán-mediterrán területeken élő tipikus keskenylevelű kőris populációktól a Pannon-medencében élő populációk különböznek, és önálló elterjedési területtel is bírnak, ezért Soó Rezső és Simon Tibor 1960-ban megjelent publikációjukban (SOÓ – SIMON, 1960) a magyar kőrist alfaji rangon írták le, s a *Fraxinus angustifolia* VAHL subsp. *pannonica* SOÓ et SIMON névvel látták el.

A magyar kőrissel (és a többi dél-európai, nem kevésbé kritikus kőristaxonnal) legbehatóbban Pavle Fukarek szarajevói erdészprofesszor foglalkozott az 1950-60-as években (FUKAREK, 1948; 1954; 1955; 1956a,

b, c; 1957; 1958; 1960a, b; 1963). Műveiben a morfológiai bélyegek igen alapos elemzésén túl az erdőművelési sajátosságokról, társulásviszonyairól, elterjedési és előfordulási viszonyairól, termőhelyigényéről, változatosságáról olvashatunk részletesen. Tanulmányai az akkori hazai szakkörökbe is eljutottak. Így Tóth Imre erdőmérnök az Alsó-Duna-ártérrel kapcsolatos, az Erdészeti Kutatásokban 1958-ban megjelent, a termőhely és az erdőtípusok közötti összefüggéseket elemző terjedelmes tanulmányában (TÓTH, 1958) már hivatkozik a Fukarek-féle eredményekre, s hangsúlyozza, hogy hazánkban nem a *F. oxycarpa*, hanem a *F. angustifolia* faj fordul elő. Ezt a cikket Soó Rezső és Simon Tibor vélhetően nem ismerte, így valójában nem az ők, hanem Tóth Imre érdeme a faji hovatartozás első hazai közlése. A környező országok közül nemcsak az egykori Jugoszláviában, hanem például Csehországban Jaroslav Horák (HORÁK, 1960), Szlovákiában Dezider Magic (MAGIC, 1957a, b) tanulmányai révén hamar beivódott – hazánkkal ellentétben – a szakmai köztudatba a magyar kőris léte és elkülönítésének gyakorlati jelentősége.

Miután tisztázódott a magyar kőris pontos taxonómiai státusza és tudományos neve, Kárpáti Zoltán, a Kertészeti Főiskola botanika-professzora az alakváltozatosság vizsgálatába fogott. Levél-, ill. termés-morfológiai alapon előbb egy (KÁRPÁTI, 1966), majd 14 változatot (KÁRPÁTI, 1968) írt le, melyeket később Soó Rezső forma rangra fokozott le (SOÓ, 1966; 1970; 1973). Megjegyezendő, hogy a Kárpáti-féle változatok (formák) gyakorlati jelentőséggel nem bírnak, sőt a botanikai azonosítás is problematikus, mivel határozókulcsa nem konzekvens felépítésű: ugyanazt az egyed levél alapján az egyik, termés alapján egy másik változatba (formába) lehet besorolni.

Botanikai tekintetben Kárpáti Zoltán egyébként rendet próbált teremteni az európai kőrisek rendszerezésének kusza ismeretanyagában. A német nyelven, 1970-ben külföldön megjelentetett kritikai áttekintését (KÁRPÁTI, 1970) sajnos a nagy európai flóramű, a Flora Europaea összeállításánál (AMARAL FRANCO – ROCHA ALONSO, 1972) nem vették figyelembe, így abban a magyar kőris sajnálatos módon nem szerepel.

Új névadások és az érvényes taxonnév

Úgy tűnt, hogy az 1960-as évekre tisztázódott a magyar kőris taxonómiai rangja, neve, elterjedési területe, morfológiai és cönológiai sajátossága. 1972-ben azonban – elsősorban a hazai botanikusokat – váratlan meglepetés érthette. Zdeněk Pouzar cseh mikológus (!) egy mikológiai folyóirat (Česká Mykologie) (!) lábjegyzetében (!) kifejtette (POUZAR, 1972),

hogy a Soó Rezső és Simon Tibor által adott tudományos név illegitim, mivel a Botanikai Nevezéktan Nemzetközi Kódexének 37. cikkelye értelmében 1958. január 1-je óta egy taxont akkor lehet érvényesen nyilvánosságra hozni, ha a latin nyelvű diagnózis mellett a típuskijelölés is megtörténik (GREUTER et al., 1995). (Azaz meg kell adni a taxon pontos lelőhelyét, továbbá azt a herbáriumot is, ahol a holotípust – az eredeti példányt – őrzik.) Ez bizony azért meglepő, mert Soó Rezső valamennyi korábbi botanikai kongresszuson részt vett (SOÓ, 1955, 1958), ahol a nomenklatúrai szekcióban ezt és az ehhez hasonló döntéseket meghozták. A Pouzar-féle közlemény tartalmazza a típusmegjelölést (Soutok-öserdő Ruské domy-nál), közli a herbáriumi fellelhetőség adatát, valamint az alfaj elterjedési területe, a Duna-vízgyűjtője alapján új nevet is ad: *Fraxinus angustifolia* subsp. *danubialis*. Ez a névváltozás a szlovák flóramű (Flóra Slovenska) 1984-ben megjelent IV/1. kötetének (BERTOVÁ, 1984) köszönhetően a szakmai köztudatba végérvényesen is beivódott. Nálunk Soó Rezső összegző művének (A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve) 1980-ban napvilágot látott VI. kötetében (SOÓ, 1980) ugyan már szerepelteti a Pouzar-féle nevet, de csak társnévként. (Soó Rezső nimbuszát jól jelzi, hogy hatkötetes művének regisztere, mely csak jóval halála után jelent meg, utal ugyan arra, hogy e taxonnak új nevet adtak Szlovákiában, de továbbra is megtartja az érvénytelen, 1960-ban adott nevet (PRISZTER, 1985). A későbbi hazai flóraművek és növényhatározók készítői sem vesznek tudomást a névváltozásról, következőképpen mind a Soó–Simon-féle *Fraxinus angustifolia* subsp. *pannonica* nevet alkalmazza. Csak 1998-ban hívja fel a figyelmet Borhidi Attila arra a tényre (BORHIDI, 1998), hogy a hazai botanikusok több mint negyed évszázadon át illegitim nevet használtak, s a magyar köris érvényes neve a ***Fraxinus angustifolia* VAHL subsp. *danubialis* POUZAR.** (A változások a botanikai köztudatba is nehezen mennek át, a 2000-ben megjelent legutóbbi növényhatározónk még mindig a régi nevet tartalmazza.)

Érdekes fordulat következett be 1975-ben, Haracsi Lajos erdész-professzor az Egyetem Tudományos Közleményeiben és Az Erdőben is egyaránt megjelentette a „szlavónkőrísről” szóló terjedelmes tanulmányát (HARACSI, 1975a, b). Ebben az Európában élő kőrísfajokra külön határozókulcsot állított össze, végül Majerszky István – mint a magyar kőrís első említője – tiszteletére taxonunkat faji rangra emelte, s a magyar „szlavón kőrís”, illetve a *Fraxinus slavonica* MAJ.-HAR. tudományos nevet adta neki. Ezt az előléptetést Soó Rezső élesen kritizálta (SOÓ, 1980): „Még tudománytalanabb HARACSY közlése, aki minden nomenklatúrai szabály ellenére (amiket aligha ismer) F.

slavonica (MAJERSZKY 1914 nom. nud.) HARACSYnak nevezi (1975), és 3 alfajt említ, leírás nélkül: *illyrhungarica*, *pannonica* és *euhungarica*.” Tény és való, hogy a faji rangra való emelés nincs kellőképpen indokolva (és egyébként nem is indokolt), a nomenklatúra szabályai pedig nem lettek minden részletre kiterjedően figyelembe véve, de a fenti kritikában benne rejlik a szakmai féltékenység is. Az is igaz, hogy Haracsi professzor felsorolt három alfajnevet, amelyekhez morfológiai ismérveket és elterjedési területeket már nem rendelt, így azokat értelmezni és alkalmazni sem a gyakorlatban, sem a tudományban nem lehet.

A magyar kőris a későbbi erdészeti szakirodalomban

Erdészeti szakirodalmunkban a két (a magas és a magyar) kőris szétválasztását, néven való nevezését és részletesebb jellemzését Magyar Pál 1960-ban megjelent Alföldfásítás c. könyvének első kötetében (MAGYAR, 1960) találjuk. A szerző dicséretére váljék, hogy igyekszik a két taxon közötti különbségekre fölhívni a figyelmet, bár sok esetben csak kőrist említ, utalván arra, hogy gyakorlati szempontból számos tisztázatlan kérdés van még. Vancsura Rudolf ugyanebben az évben napvilágot látott, és sokak által forgatott könyvében (VANCURA, 1960) még nem is ír a magyar kőrisről. A magas kőris esetében megemlíti a kétféle ökotípust, s hozzáteszi: „Biztos morfológiai megkülönböztetést a két ökotípus között nem ismerünk.” Nagyon röviden jellemzi viszont a hegyesfogú kőrist (*F. oxycarpa*), nem tudván arról, hogy nálunk ez nem létezik, helyette hazánkban a keskenylevelű kőris alfaja fordul elő.

Az 1963-ban megjelent ún. „zöld könyvek” (DANSZKY, 1963-64) e kérdésben sajnos sajátos kettősséget mutatnak. A növényföldrajzi-cönológiai fejezetekben – melyek összeállítása Csapody István érdeme – a magas és a magyar kőris már helyesen van szétválasztva, ugyanakkor az erdőművelési fejezetekben és a táblázatokban még mindenütt csak magas kőris szerepel; a magyar kőrisnek ekkor még kódja sem volt. Kivételt csupán a Közép- és Alsó-Duna ártér erdőgazdasági táj fejezete jelent, amelynek szerzője, Tóth Imre helyesen alkalmazza a magyar kőris nevet.

Hazánkban a magyar kőris első részletes, botanikai és erdészeti szempontból sem kifogásolható bemutatása Csapody István erdészbotanikus tollából származik, aki az 1966-ban megjelent Erdei fák és cserjék c. könyvben (CSAPODY – CSAPODY – ROTT, 1966) a fajt Csapody Vera akvarelljei segítségével illusztrálja. Az előzmények ellenére Majer Antal erdőműveléstan professzor 1968-ban kiadott Magyarország erdőtársulásai c. alapvető művében (MAJER, 1968) még egy helyen tárgyalja a magas és a magyar kőrist, s utóbbiról mindössze ennyit ír: „A hegyi kőris fekete, a

síksági kőris barnarügyű. Fukarek (1954) *F. angustifolia*-nak nevezi, Kárpáti István *F. oxycarpa*-t ír a szil-kőris-tölgy ártéri erdőkből, valamint éger-kőris láperdőkből. Soó–Simon (1960) *F. angustifolia* subsp. *pannonicanak*, magyarkőrisnek nevezi, mások szlavonkőrisnek. Pannon-pontusi faj, s igen gyakori hazánkban.... Síksági ártereken és lápokon [a magas kőrist] a magyarkőris váltja fel.”

Nagyon fontos adalékokat szolgáltat ellenben 1968-ban, Tóth Imre erdőmérnök, az Alsó-Duna-ártér kőrisspecialistája Az Erdő c. szaklapban (TÓTH, 1968). Aprólékos megfigyelései részben tudományos, részben gyakorlati jellegűek, s ő hívja fel a figyelmet a korábban idézett Majerszky István-féle cikkeire, ill. annak fontos megállapításaira is. A későbbiekben a magyar kőris megismertetése, népszerűsítése terén jelentős érdemei vannak Vöröss László Zsigmond pécsi főiskolai tanárnak (VÖRÖSS, 1974; 1978; 1982; 1991), aki többek között az Erdészeti Lapokban is megjelentette tapasztalatait, miként tette azt ugyanitt e sorok írója is (BARTHA, 1994).

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a tudományos életünk számos reprezentánsa még napjainkban is kétkedve fogadja a magyar kőris létezésének tényét, s a gyakorlati szakemberek közül is csak kevesen ismerik fel és különítik el a magas kőristől. Magyarországi előfordulását illetően a statisztikai adatok nem megbízhatóak, mivel az erdészeti üzemtervekben még most is számos esetben magas kőrisként szerepeltetik. A statisztika csak 6.750 ha magyar kőrist tüntet fel, míg a magas kőris területe 24.670 ha. A valóságtól való legszembetűnőbb eltérést a Nagyalföld adataiban találjuk, magas kőrisként 6.810 ha, magyar kőrisként 5.280 ha szerepel. Ezek a számadatok is arra utalnak, hogy erdészszakma a két kőris megkülönböztetésében még nem elég konzekvens.

Kevésbé kutatott, bár erdőművelési szempontból nem elhanyagolható a magas kőris és a magyar kőris hibridizálódása. A két faj könnyen kereszteződik, s helyenként gyakoriak a hibridpopulációk. Ilyet lehet megfigyelni a Kisalföld középső sávjában a szigetközi magas kőris előfordulás és a délről fölnyomuló magyar kőris előfordulása miatt. De a dombvidékekre leereszkedő magas kőris egyedek is könnyen kereszteződhetnek a közeli sík vidékek magyar kőris egyedeivel, például Dél-Dunántúlon figyelhetjük meg ezt az esetet.

A magas kőris és a magyar kőris fontosabb megkülönböztető bélyegei

Saját megfigyeléseink alapján az alábbiakban egy összehasonlító táblázatot adunk közre, amelyben a fontosabb morfológiai különbségekre

igyekszünk fölhívni a figyelmet (1. táblázat). Itt is föl kell hívni a figyelmet arra, hogy egy-egy egyed esetében több bélyeget érdemes egyszerre vizsgálni, csak így juthatunk kielégítő eredményre.

Jellemző	Magas kőris (<i>Fraxinus excelsior</i>)	Magyar kőris (<i>Fraxinus angustifolia</i> subsp. <i>danubialis</i>)
Vessző	zöldesszürke, fénytelen, paraszemölcssei megnyúltak, levélripacsa széles	sötétzöld v. olajzöld, fénylő, paraszemölcssei kerekdedek, levélripacsa keskeny
Rügyállás	keresztben átellenes, a hármas álörvös rügyállás nagyon ritka	keresztben átellenes, a hármas álörvös rügyállás nagyon gyakori
Csúcsrügy	nagy, gúla alakú	kisebb, kúpos
Rügypikkely	fekete	sötét kávébarna
Levél	20-30 cm hosszú	15-25 cm hosszú
Levélkék		
száma	9-13/11 db	7-11/9 db
alakja	lándzsás	lándzsás v. keskeny lándzsás
hossza	6-10 cm	5-8 cm
szélessége	1,5-3,5 cm	1-2,5 cm
válla	lekerekített, fűrész	ék alakú, nem fűrész
széle	± egyenlőtlenül fűrész, a fogak sűrűn állók, előreirányulók, bemetszései egyenesek, számuk jóval több az oldalerekénél	gyéren fogazott, a fogak nyúlánkak, szálas és elálló csúcsúak, bemetszései öblösen kikerekítettek, számuk ± megegyezik az oldalerekével
csúcsa	kihegyesedő	hegyes v. hosszan kihegyezett
fonáka	a főér mentén többnyire finoman pelyhes	kopasz
Őszi lombszín	zöld	sárga v. ibolyászvörös
Virágzat	elálló buga	kissé bőkoló, nyúlánk fűt
Termés		
hossza	30-45 mm	30-52 mm
alakja	a szárny többnyire a közepén a legszélesebb	a szárny többnyire a felső harmadában a legszélesebb
színe (a terméságazat egészében)	heterogén: okkersárga – világosbarna – szürkésbarna – feketésbarna	homogén: világosbarna
Mag		
hossza	10-17 mm	12-19 mm
keresztmetszete	ellipszis	lapított ellipszis

1. táblázat – A magas kőris és a magyar kőris főbb elkülönítő bélyegei
(BARTHA, 2006a, b; FRANK, 2006 alapján)

Zusammenfassung

Historische Übersicht: die bisherige Erkenntnis der Ungarische Esche

In dieser Studie gibt der Verfasser eine Übersicht darüber, wie die unter die früher vermuteten Bodenrassen der Gemeine Esche die Wasseresche mit den Ungarischen Esche verwechselt, wie die Unterart der Schmalblättrige Esche identifiziert, wie sie in der Wissenschaft eingeführt und warum ihre wissenschaftliche Name geändert wurde. Schließlich werden die morphologischen Differenzierungsmerkmale der Gemeine Esche und der Ungarische Esche aufgeführt.

Schlüsselwörter: *Fraxinus excelsior*, *F. angustifolia* subsp. *danubialis*, Bodenrasse, Wasseresche, Kalkesche

Irodalom

- AJTAY V. (1950): Tájékoztató az erdőgazdaságban tenyésztendő fafajok megválasztásához. – Népszava, Budapest, p. 38-40.
- AMARAL FRANCO, J. DO – ROCHA ALONSO, N. L. (1972): *Fraxinus* L. In: TUTIN, T. G. – HEYWOOD, W. H. (eds.): Flora Europaea III. – University Press, Cambridge, p. 53-54.
- BARTHA D. (1994): Alig ismert fafajaink V. Magyar kőris. – Erdészeti Lapok **129**: 187.
- BARTHA D. (2006a): A magyar kőris megismerésének viszontagságos története. – Erdészeti Lapok **141**: 58-61.
- BARTHA D. (2006b): A magyar kőris botanikai jellemzése. – Erdészeti Lapok **141**: 84-86.
- BERTO VÁ, L. (1984): *Fraxinus* L. In: BERTO VÁ, L. (ed.): Flóra Slovenska IV/1. – Veda, Bratislava, p. 71-73.
- BOKOR R. (1925): A magas kőris tájfajtai. – Erdészeti Lapok **64**: 310-311.
- B.[orbás] V. (1885a): Új kőrisfa hazánkban. – Erdészeti Lapok **24**: 165-167.
- BORBÁS V. (1885b): Eine neue *Fraxinus* Art in Ungarn. – Österreichische Botanische Zeitschrift **35**: 165-167.
- BORHIDI A. (1998): Nevezéktani korrekciók és egyéb kiegészítések a Magyarországi Edényes Flóra Határozójához. – Kitaibelia **3**(1): 83-89.
- CSAPODY I. – CSAPODY V. – ROTT F. (1966): Erdei fák és cserjék. – OEF, Budapest, p. 193-195.
- DANSZKY I. (1963-64): Magyarország erdőgazdasági tájainak erdőtelepítési, erdőfelújítási irányelvei és eljárásai. – OEF, Budapest.
- DOMIN, K. (1937): Nový jasan (*Fraxinus Ptačovskýi* m.) ze Slovenská. – Lesnická práce **16**: 409-410.
- FRANK N. (2006): A magyar kőris (*Fraxinus angustifolia* subsp. *danubialis*) erdőművelési tulajdonságai. – Erdészeti Lapok **141**: 408.
- FUKAREK, P. (1948): Razširenje poljskog jasena (*Fraxinus oxycarpa* WILLD.) u FNR Jugoslaviji. – Godišnjak Biološkog Instituta u Sarajevu **2**: 63-70.
- FUKAREK, P. (1954): Poljski jasen (*Fraxinus angustifolia* VAHL). – Šumarski list **78**: 433-453.

- FUKAREK, P. (1955): Dodatak članku »Poljski jasen (*Fraxinus angustifolia* VAHL)«. – Šumarski list **79**: 16-21.
- FUKAREK, P. (1956a): Poljski jasen (*Fraxinus angustifolia* VAHL) i neke njegove šumskouzgojne osobine. – Šumarstvo **9**: 331-345.
- FUKAREK, P. (1956b): Prilog poznavanju šumskih zajednica u kojima se javlja poljski jasen. – Šumarski list **80**: 30-40.
- FUKAREK, P. (1956c): Razlike između poljskog i običnog jasena. – Narodni Šumar **10**: 27-38.
- FUKAREK, P. (1957): Novi podaci o poljskom jasenu (*Fraxinus angustifolia* VAHL). – Šumarski list **81**: 30-35.
- FUKAREK, P. (1958): Dendrogeografski prilozi flori Bosne i Hercegovine. Nova nazališta poljskog jasena – *Fraxinus angustifolia* VAHL – u Hercegovini i Bosne. – Godišnjak Biološkog Instituta u Sarajevu **12**: 46-47.
- FUKAREK, P. (1960a): Differences morphologiques et anatomiques entre le Frêne commun (*Fraxinus excelsior* L.) et le Frêne oxyphyllé (*F. angustifolia* VAHL). – Bull. Soc. Bot. France **107**: 192-198.
- FUKAREK, P. (1960b): Poljski jasen i njegova morfološka varijabilnost. *Fraxinus angustifolia* VAHL (= *F. oxycarpa* WILLD.). – Glasnik za šumske pokuse **14**: 133-258.
- FUKAREK, P. (1963): Rasprotrajenost i druge fitohorološke karakteristike poljskog jasena (*Fraxinus angustifolia* VAHL). – Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine. Djela **20**(4): 1-99.
- GREUTER, W. et al. (1995): Internationaler Code der Botanischen Nomenklatur. – Englera **15**: 1-150.
- HARACSI L. (1931): Erdőművelési problémák. – Erdészeti Kísérletek **33**(1-2): 210-219.
- HARACSI L. (1975a): A szlavónkőris (*Fraxinus slavonica* MAJ.-HAR. n. sp.). – Az Erdészeti és Faipari Egyetem Tudományos Közleményei 1. sz. p. 7-17.
- HARACSI L. (1975b): A szlavónkőris / *Fraxinus slavonica* MÁJ.-HAR. n. sp. – Az Erdő **24**(8): 363-374.
- HORÁK, J. (1960): Příspěvek k ekologické charakteristice společenstev lužních lesů s výskytem jasanu úzkolistého (*Fraxinus angustifolia* VAHL). – Sborník vysoké školy zemědělské v Brně **4**: 237-269.
- KÁRPÁTI I. – KÁRPÁTI I.-NÉ (1956a): *Fraxinus oxycarpa* magyarországi természetes előfordulása, elterjedése és társulásviszonyai. – Az Erdő **5**(2): 65-68.
- KÁRPÁTI I. – KÁRPÁTI V. (1956b): A hegyesfogú és a magas kőris megkülönböztetése. – Erdőgazdaság **10**(16): 10.
- KÁRPÁTI I. – KÁRPÁTI V. (1956c): Natürliches Vorkommen von *Fraxinus oxycarpa* in Ungarn. – Acta Botanica Hungarica **2**: 275-280.
- KÁRPÁTI I. – KÁRPÁTI I.-NÉ (1957a): A *Fraxinus oxycarpa* WILLD. és *Fr. excelsior* L. cönológiai elkülönítése. – Erdészeti Kutatások **4**(1-2): 65-81.
- KÁRPÁTI I. – KÁRPÁTI V. (1957b): Pôvodný výskyt *Fraxinus oxycarpa* Willd. v Československu. – Biológia **12**(3): 170-176.
- KÁRPÁTI I. (1966): Bartók Béla emlékf. – Keszthelyi Agrártudományi Főiskola Kiadványai **8**(3): 3-4.
- KÁRPÁTI Z. (1966): Egy új vadontermő magyarkőris-változat (*Fraxinus angustifolia* VAHL ssp. *pannonica* SOÓ et SIMON var. *Bartoki* KÁRP. Z.). – Keszthelyi Agrártudományi Főiskola Kiadványai **8**(3): 5-7.
- KÁRPÁTI Z. (1968): A magyar kőris (*Fraxinus angustifolia* VAHL. ssp. *pannonica* SOÓ et SIMON) alakváltozatossága. – Botanikai Közlemények **55**: 37-43.

- KÁRPÁTI Z. (1970): Eine kritisch-taxonomische Übersicht der in Europa wildwachsenden Eschen-Arten und deren Unterarten. – Feddes Repertorium **81**: 171-186.
- LĂZĂRESCU, C. – NITU, C. – CALUGĂRESCU, C. (1963): Cercetari asupra comportarii unor proveniente de *Fraxinus excelsior* L. la Mihaiesti. – Revista Padurilor **78**: 626-631.
- LEIBUNDGUT, H. (1956): Beitrag zur Rassenfrage der Esche. – Schweizerische Zeitschrift für Forstwesen **107**: 165-174.
- MAGIC, D. (1957a): Jaseň úzkolistý (*Fraxinus angustifolia* VAHL) na Slovensku. – Lesnícky Časopis **3**(4): 269-291.
- MAGIC, D. (1957b): Jaseň úzkolistý (*Fraxinus angustifolia* VAHL), pôvodná drevena našich lukovích lesov. – Les **12**(10): 384-388.
- MAGYAR P. (1935): A magasköris középhegységeinkben. – Erdészeti Lapok **74**(3): 251-263.
- MAGYAR P. (1960): Alföldfásítás I. – Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 342-346.
- MAJER A. (1968): Magyarország erdőtársulásai. (Az erdőműveléstan alapjai.). – Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 176-177.
- MAJERSZKY I. (1914): A Duna-ártéri erdők felújítása. – Erdészeti Lapok **53**: 235-246.
- MÜNCH, E. – DIETERICH, V. (1925): Kalk- und Wasserreschen. – Silva **13**: 129-135.
- PARTOS GY. (1952): A hullámtéri fásításhoz mag-, csemete- és dugványtermelés. In: IHRIG D. – JÁRÓ Z. – PARTOS GY. – KOLTAY GY. (szerk.): A hullámtéri fásítás kérdései I. – Erdészeti Tudományos Kiskönyvtár **5-6**: 59.
- POUZAR, Z. (1972): *Hypoxylon fraxinophilum* spec. nov. and *H. moravicum* spec. nov., two interesting species found on *Fraxinus angustifolia*. – Česká Mykologie **26**: 129-137.
- PRISZTER SZ. (1985): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve VII. Mutatók. – Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 49.
- ROTH GY. (1935): Erdőműveléstan I. Alapvető rész. – Röttig-Romwalter, Sopron, p. 103.
- SCHÖNBORN, A. (1967): Gibt es Bodenrassen bei Waldbäumen? – Allgemeine Forstzeitschrift **22**: 294-296.
- SIMON T. (1960): Contributions à la connaissance de la végétation du Delta du Danube. – Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae Sect Biol. **3**: 307-325.
- SLAVNIĆ, Z. (1952): Nizinske šume Vojvodine. – Zbornik Matice Srpske. Sveske 2. Novi Sad, p. 1-22.
- SOÓ R. – SIMON T. (1960): Bemerkungen über südosteuropäische *Fraxinus*- und *Dianthus*-Arten. – Acta Botanica Hungarica **6**: 143-153.
- SOÓ R. (1955): A VIII. Nemzetközi Botanikai Kongresszus. Paris-Nice, 1954. VII. 1. – Botanikai Közlemények **46**(1-2): 1-11.
- SOÓ R. (1958): Botanikai kongresszus Leningrádban. – Botanikai Közlemények **47**(3-4): 213-219.
- SOÓ R. (1966): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve II. – Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 613-614.
- SOÓ R. (1970): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve IV. – Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 588.
- SOÓ R. (1973): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve V. – Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 659-660.
- SOÓ R. (1980): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve VI. – Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 78-79., 355.
- TÓTH I. (1958): Az Alsó-Dunaártér erdőgazdálkodása. A termőhely- és az erdőtípusok összefüggése. – Erdészeti Kutatások **5**(1-2): 77-160. spec. p. 100.
- TÓTH I. (1968): Az alsó Duna-ártér köriseiről. – Az Erdő **17**(11): 503-508.

- VANCSURA R. (1960): Lombos fák és cserjék. – Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, p. 142-143.
- VASZILJEV, V. N. (1952): Jasen – *Fraxinus* L. In: KOMAROV, V. L. – SISKIN, B. K. – BOBROV, E. G. (red.): Flora URSS. XVIII. – Editio Academiae Scientiarum URSS, Moszkva-Leningrad, p. 485-502. et Addenda p. 750.
- VÖRÖSS L. ZS. (1974): A magyar kőris. – Búvár **29**(5): 290-291.
- VÖRÖSS L. ZS. (1978): Bemutatjuk ... a besencei magyar kőrist. – Búvár **33**: 239.
- VÖRÖSS L. ZS. (1982): Hármastagú váltakozó őrvös állás egyes *Oleaceae* nemzetségeknél. – Botanikai Közlemények **69**(1-2): 151-154.
- VÖRÖSS L. ZS. (1991): Ártereink fája: a magyar kőris. – Erdészeti Lapok **126**: 84.
- WEISER, F. (1964): Anlage und erste Ergebnisse vergleichender Anbauversuche mit generativen Nachkommenschaften von Eschen (*Fraxinus excelsior* L.) trockener Kalkstandorte und grundwasserbeeinflußter Standorte. – Forstwissenschaftliches Centralblatt **83**: 193-211.
- WEISER, F. (1965): Untersuchungen generativer Nachkommenschaften von Eschen (*Fraxinus excelsior* L.) trockener Kalkstandorte und grundwasserbeeinflußter Standorte im Gefäßversuch bei differenzierten Wasser- und Kalkgaben. – Forstwissenschaftliches Centralblatt **84**: 44-64.
- WEISER, F. (1974): Ergebnisse 10jähriger vergleichender Anbauversuche mit generativen Nachkommenschaften von Eschen (*Fraxinus excelsior* L.) trockener Kalkstandorte und grundwasserbeeinflußter Standorte. – Beiträge für Forstwirtschaft **8**: 11-16.
- WEISER, F. (1995): Beitrag zur Existenz von Ökotypen bei Gemeiner Esche (*Fraxinus excelsior* L.). – Forstarchiv **66**: 251-257.